

สตรีในสามทศวรรษของเศรษฐกิจไทย

ISSN 0859-0036

รายงานที่ตีอาร์ไอ ฉบับที่ 52 เดือนพฤศจิกายน 2550

เรื่อง สตรีในสามทศวรรษของเศรษฐกิจไทย

พิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนพฤศจิกายน 2550

จำนวน 800 เล่ม

(สงวนลิขสิทธิ์)

ลิขสิทธิ์เป็นของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

เลขที่ 565 ซอยรามคำแหง 39 เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

โทรศัพท์ (02) 718-5460

โทรสาร (02) 718-5461-62

Internet: <http://www.info.tdri.or.th>

Email: publications@tdri.or.th

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้เผยแพร่ “รายงานที่ตีอาร์ไอ” (มีชื่อเดิมว่า “สมุดปกขาวที่ตีอาร์ไอ”) มาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2536 โดยคัดสรรกลั่นกรองงานวิจัยต่างๆ มานำเสนออย่างเรียบง่ายเพื่อจุดประกายให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์

“รายงานที่ตีอาร์ไอ” มีโอกาสรับใช้สังคมไทยเป็นระยะๆ แบบรายสะดวก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในปัจจุบันเป็นไปอย่างรวดเร็วและซับซ้อนขึ้น “รายงานที่ตีอาร์ไอ” จึงจะมาพบกับผู้อ่านเป็นรายเดือนด้วยรูปเล่มกะทัดรัดซึ่งห่อหุ้มเนื้อหาที่แน่นกระชับ และยังคงนำเสนอเรื่องราวต่างๆ อย่างเรียบง่ายแบบเป็นมิตรต่อความสนใจใคร่รู้ของผู้อ่านทั่วไป

นอกจากนี้ จะมีการนำงานวิจัยจำนวนหนึ่งซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวเนื่องกันมาจัดทำเป็น “รายงานที่ตีอาร์ไอ ฉบับพิเศษ” เป็นครั้งคราวด้วย

สตรีในสามทศวรรษของเศรษฐกิจไทย*

ในช่วงทศวรรษ 2510-2530 เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจที่มีภาคเกษตรเป็นหลักไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่ภาคนอกเกษตรขยายตัวอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อเกิดวิกฤตทางการเงินปี 2540 เศรษฐกิจไทยจึงต้องเผชิญกับภาวะไร้เสถียรภาพอย่างรุนแรง

บทความนี้ต้องการทบทวนสถานภาพด้านการศึกษาของสตรีไทย และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจ้างงานสตรีในตลาดแรงงานรวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้โดยใช้ข้อมูลทางสถิติในช่วงสามทศวรรษดังกล่าว ตลอดจนพิจารณาถึงผลกระทบต่อสตรีจากวิกฤตเศรษฐกิจในครั้งนี้

สถานภาพด้านการศึกษาของสตรีไทย

งานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องจำนวนปีที่สตรีได้รับการศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในปี 2519 2531 และ 2541 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และผลการศึกษาของศาสตราจารย์นาค คัควานี (จัดทำให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โปรดดู สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2542) ซึ่งได้พัฒนาตัวชี้วัดสถานภาพด้านการศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจเด็กและเยาวชนของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2535 และ 2540 ตัวชี้วัดเหล่านี้ประกอบด้วยอัตราการเรียนรู้ (functional literacy rate) อัตราการเข้าเรียนหนังสือ (enrollment rate) และอัตราการออกจากโรงเรียน (dropout rate)

* สรุปรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องเดียวกันของ ศ. ดร. มิ่งสรรพ ขาวสะอาด คณะเศรษฐศาสตร์ และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ขณะทำการศึกษาดำรงตำแหน่งรองศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และที่ปรึกษาด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย) และคุณทิพวัลย์ แก้วมีศรี นักวิจัยอาวุโส ฝ่ายการวิจัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากวิกฤตเศรษฐกิจ (Social Impact Assessment Project) ได้รับทุนสนับสนุนจากองค์การเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งแคนาดา (CIDA) และดำเนินการแล้วเสร็จเมื่อเดือนมกราคม 2543

ที่แท้จริง ดังนั้นจึงได้ปรับค่าอายุ (age adjusted)¹ ในโครงสร้างประชากรกลุ่มต่างๆ ให้อยู่บนฐานเดียวกัน การศึกษาพบว่า ความแตกต่างของอัตราการเรียนรู้อัตราการระหว่างผู้ชายและผู้หญิงมีความห่างกันพอสมควร โดยในปี 2535 อัตราการเรียนรู้อัตราการที่ยังไม่ได้ปรับค่าอายุของผู้ชายอยู่ในระดับร้อยละ 55.0 ในขณะที่ผู้หญิงเท่ากับร้อยละ 48.8 เมื่อปรับค่าอายุแล้วอัตราการเรียนรู้อัตราการของผู้ชายอยู่ในระดับร้อยละ 58.0 ในขณะที่ผู้หญิงเท่ากับร้อยละ 45.7 ส่วนในปี 2540 อัตราการเรียนรู้อัตราการที่ยังไม่ได้ปรับค่าอายุของผู้ชายอยู่ในระดับร้อยละ 60.5 ในขณะที่ผู้หญิงเท่ากับร้อยละ 54.1 เมื่อปรับค่าอายุแล้วผู้ชายมีอัตราการเรียนรู้อัตราการเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 63.0 ส่วนผู้หญิงลดลงเหลือร้อยละ 51.7 จะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาอัตราการเรียนรู้อัตราการที่มีการปรับค่าอายุแล้ว ความแตกต่างของอัตราการเรียนรู้อัตราการระหว่างผู้ชายและผู้หญิงในปี 2535 และ 2540 มีแนวโน้มลดลง โดยผู้หญิงมีอัตราการเรียนรู้อัตราการสูงขึ้นมากกว่าผู้ชาย

อัตราการเข้าเรียนหนังสือของเด็กในวัยเรียน

พิจารณาได้จากอัตราการเข้าเรียนหนังสือสุทธิของเด็กนักเรียน (net enrollment ratio) ซึ่งหมายถึง สัดส่วนจำนวนนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนหนังสือในระดับการศึกษาที่สอดคล้องกับกลุ่มอายุของตนต่อจำนวนประชากรในแต่ละกลุ่มอายุ

การศึกษาพบว่า ในปี 2540 อัตราการเข้าเรียนสุทธิระหว่างผู้ชายและผู้หญิงต่างกันไม่มากนักในระดับประถมศึกษา กล่าวคือ ผู้ชายมีอัตราเข้าเรียนสุทธิร้อยละ 85.0 และผู้หญิงมีอัตราเข้าเรียนสุทธิร้อยละ 84.5 แต่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอัตราการเข้าเรียนสุทธิของผู้หญิงสูงกว่าผู้ชายทั้งในปี 2535 และ 2540 โดยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 37 ในปี 2535 เป็นร้อยละ 56 ในปี 2540 เนื่องจากอยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2540) ที่ริเริ่มนโยบายเร่งรัดการขยายโอกาสทางการศึกษาจากหกปีเป็นเก้าปี ส่วนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายอัตราการเข้าเรียนสุทธิของผู้หญิงคิดเป็นร้อยละ 27 ในขณะที่อัตราการเข้าเรียนสุทธิของผู้ชายคิดเป็นร้อยละ 21 และในระดับมหาวิทยาลัยอัตราการเข้าเรียนสุทธิของผู้ชายคิดเป็นร้อยละ 17 ในขณะที่อัตราการเข้าเรียนสุทธิของผู้หญิงคิดเป็นร้อยละ 13

¹ องค์การอนามัยโลกให้ความหมายของการปรับค่าอายุไว้ว่าเป็น การกำหนดดัชนีค่าเดียวที่ไม่ขึ้นกับอายุและเป็นอัตราจำเพาะอายุที่ได้มาจากการคำนวณการคำนวณอัตราปรับฐานตามโครงสร้างอายุ (standardization or age adjusted)

อัตราการออกจากโรงเรียน

อัตราการออกจากโรงเรียน หมายถึง สัดส่วนของจำนวนเด็กที่อยู่นอกระบบโรงเรียนหรือเด็กที่ไม่ได้รับการศึกษาในแต่ละช่วงอายุต่อจำนวนนักเรียนทั้งหมดในแต่ละช่วงอายุที่ลงทะเบียนเรียนในปีนั้นๆ

การศึกษาพบว่า ผู้หญิงที่ไม่ได้เข้าเรียนลดลงเกือบทุกกลุ่มอายุ โดยในกลุ่มอายุ 12-14 ปี อัตราของผู้หญิงที่ไม่ได้เข้าเรียนลดลงจากร้อยละ 20 ในปี 2535 เป็นร้อยละ 6 ในปี 2540 และในกลุ่มอายุ 15-17 ปี อัตราของผู้หญิงที่ไม่ได้เข้าเรียนลดลงจากร้อยละ 60 ในปี 2535 เป็นร้อยละ 27 ในปี 2540 เนื่องจากในช่วงปี 2535-2540 เป็นช่วงที่เริ่มมีการขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจ้างงานสตรีในตลาดแรงงาน

ข้อมูลสำหรับการศึกษาส่วนนี้มาจากข้อมูลการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร ในปี 2517 2522 2526 2530 2535 และ 2541 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

แรงงานสตรีในภาคเกษตรกรรม

ภาคเกษตรกรรมเป็นตลาดใหญ่ของแรงงานสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ซึ่งเป็นยุคทองของการเกษตรไทย ในช่วงปี 2517-2522 การเพิ่มขึ้นของแรงงานสตรีส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม แต่ในช่วงปี 2526-2530 และ 2535-2541 อัตราการเพิ่มขึ้นของแรงงานสตรีในภาคเกษตรกรรมกลับลดลงอย่างมาก นอกจากนี้ สัดส่วนของแรงงานสตรีในภาคเกษตรกรรมต่อแรงงานโดยรวมยังลดลงอย่างเห็นได้ชัดในช่วงปี 2535-2541 โดยลดลงจากร้อยละ 28.5 ในปี 2535 เป็นร้อยละ 22.5 ในปี 2541 และในช่วงปี 2526-2530 ลดลงจากร้อยละ 33.1 ในปี 2526 เป็นร้อยละ 30 ในปี 2530

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างตลาดแรงงานสตรีดังกล่าวสันนิษฐานว่าเกิดจากสาเหตุสามประการ คือ

ประการแรก หลังปี 2516 โครงการชลประทานเจ้าพระยาเริ่มขยายตัวมากขึ้น ทำให้มีความต้องการแรงงานเกษตรในฤดูแล้งเพิ่มขึ้น โดยในช่วงปี 2517-2522 ซึ่งพื้นที่ชลประทานมีอัตราการเพิ่มขึ้นสูงมากนั้น ก็เป็นช่วงที่มีแรงงานหญิงในภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตลอดช่วงปี 2517-2522 อัตราการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ชลประทานโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 6.9 ต่อปี แต่เมื่อพิจารณาในช่วงปี 2526-2530 พบว่า พื้นที่ชลประทานเพิ่มขึ้นในอัตราที่น้อยลง (ต่ำกว่าร้อยละ 4.7 ต่อปี) ยกเว้นใน

ปี 2527 เมื่อพิจารณาตลอดช่วงปี 2526-2530 พบว่า พื้นที่ชลประทานมีอัตราการเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 4.23 ต่อปี และตั้งแต่ปี 2531-2539 พื้นที่ชลประทานมีอัตราการเพิ่มขึ้นลดลงอย่างมาก ยกเว้นในปี 2534 และ 2536 เมื่อพิจารณาตลอดช่วงปี 2531-2539 พบว่า พื้นที่ชลประทานมีอัตราการเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 1.8 ต่อปีเท่านั้น การขยายตัวของระบบชลประทานทำให้ปลูกพืชได้ตลอดปี ผลผลิตจึงเพิ่มขึ้นและยังมีการปลูกพืชมูลค่าสูง ซึ่งส่งผลให้ต้องใช้แรงงานเพิ่มขึ้น แต่เมื่อการเพิ่มพื้นที่ชลประทานลดลงและการขยายตัวทางการศึกษาและระบบข่าวสารดีขึ้น สตรีก็มีทางเลือกด้านอาชีพมากขึ้น แรงงานสตรีในภาคเกษตรกรรมก็น่าจะมีแนวโน้มลดลง

ประการที่สอง การขยายพื้นที่เกษตรนอกเขตชลประทานหรือการแผ้วถางป่าเริ่มลดลง ระยะเวลาหลังปี 2517 เป็นยุคทองของการเกษตรไทยเพราะราคาสินค้าเกษตรระหว่างประเทศสูงขึ้น จึงมีความต้องการขยายการผลิต ในช่วงนี้มีการขยายพื้นที่เพื่อการผลิตอย่างกว้างขวาง เมื่อพิจารณาพื้นที่ป่าไม้จะพบว่า ในช่วงปี 2517-2521 พื้นที่ป่าไม้มีอัตราการลดลงอย่างมาก โดยลดลงถึงร้อยละ 9.06 ของที่ดินรวมทั้งหมด (321 ล้านไร่) หรือประมาณ 29.1 ล้านไร่ มากกว่าในช่วงปี 2526-2531 ซึ่งพื้นที่ป่าไม้ลดลงเพียงร้อยละ 2.49 ของที่ดินรวมทั้งหมด หรือประมาณ 8 ล้านไร่ และในช่วงปี 2534-2538 พื้นที่ป่าไม้ลดลงเพียงร้อยละ 1 ของที่ดินรวมทั้งหมด หรือประมาณ 3.3 ล้านไร่ จากการเปรียบเทียบในระหว่างสามช่วงเวลานี้จะเห็นได้ว่า ช่วงที่มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกซึ่งเป็นช่วงเปิดป่าไม้จะตรงกับช่วงที่มีการเพิ่มขึ้นของแรงงานสตรีในภาคเกษตรกรรมเพราะเป็นช่วงที่มีความต้องการแรงงานมาก

ประการที่สาม การที่แรงงานสตรีในภาคเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลงอาจจะมาจากการทดแทนแรงงานในภาคเกษตรกรรมด้วยเครื่องจักรกล วิวัฒนาการของเครื่องจักรกลทางการเกษตรโดยเฉพาะรถไถนั้นต้องใช้ควบคู่กับแรงงานผู้ชายมากกว่าแรงงานสตรี จึงทำให้แรงงานสตรีส่วนใหญ่อยู่ในฐานะแรงงานส่วนเกิน อย่างไรก็ตาม การใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรเพิ่มขึ้นไม่จำเป็นต้องทดแทนแรงงานสตรีโดยตรง เพราะการจัดสรรแรงงานเกษตรเป็นการจัดสรรแรงงานในครอบครัว แต่เมื่อเกิดแรงงานส่วนเกินจากการทดแทนด้วยเครื่องจักรกลทางการเกษตร แรงงานเด็กและแรงงานสตรีอาจจะถูกปลดปล่อยออกจากงานเกษตรก่อนแรงงานผู้ชาย

แรงงานสตรีนอกภาคเกษตรกรรม

แรงงานสตรีที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2526-2541 ได้เข้าไปอยู่ในภาคเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม

และการบริการ จึงเป็นรากฐานของความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบของภาคอุตสาหกรรม นับตั้งแต่ปี 2526 เป็นต้นมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปี 2530 มีเพียงภาคพาณิชย์กรรมภาคเดียว เท่านั้นที่มีแรงงานสตรีมากกว่าแรงงานผู้ชายมาโดยตลอด จนกระทั่งในช่วงปี 2535-2541 แรงงานสตรีเริ่มเพิ่มมากขึ้นในภาคการบริการจนทำให้แรงงานสตรีเป็นแรงงานส่วนใหญ่ ในสองภาคเศรษฐกิจนี้ ส่วนในสาขาเศรษฐกิจอื่นๆ จะมีแรงงานสตรีน้อยกว่าแรงงานชาย ตามสถิติในปี 2541 แรงงานสตรีในภาคพาณิชย์กรรมและภาคการบริการเพิ่มขึ้น ไปอยู่ในระดับใกล้เคียงกันคือประมาณ 2.4 ล้านคน ซึ่งมากกว่าแรงงานผู้ชายที่มีเพียง 2.3 ล้านคนในภาคพาณิชย์กรรม และ 2.2 ล้านคนในภาคการบริการ แรงงานที่เพิ่มขึ้น ตั้งแต่ช่วงปี 2526-2541 เป็นแรงงานสตรีมากกว่าแรงงานผู้ชายทั้งในฤดูแล้งและฤดูฝน หลังจากปี 2530 เป็นต้นมา การเพิ่มขึ้นของแรงงานผู้ชายในภาคอุตสาหกรรมการผลิต ในฤดูแล้งมีไม่ถึงร้อยละ 25 ของแรงงานที่เพิ่มขึ้น การเพิ่มขึ้นของแรงงานสตรีใน ภาคอุตสาหกรรมการผลิตในฤดูแล้งมากกว่าฤดูฝนสันนิษฐานได้ว่า แรงงานสตรีใน ภาคอุตสาหกรรมการผลิตจำนวนมากอาจยังอยู่ในกิจกรรมอุตสาหกรรมในครัวเรือนหรือ การรับช่วงการผลิต (sub-contracting) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ใช้ทุนต่ำ ในอนาคตแรงงานสตรี ในภาคอุตสาหกรรมการผลิตก็มีแนวโน้มว่าจะมีปริมาณมากกว่าแรงงานชาย

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้

การศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนใน ปี 2519 2531 และ 2541 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า สตรีมีบทบาทในการหา รายได้ให้แก่ครอบครัวสูงขึ้นมาก กล่าวคือ ในช่วงปี 2519-2541 แนวโน้มสัดส่วนของ สตรีที่มีรายได้ต่อสตรีทั้งหมดเพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงของการสำรวจทั้งสามครั้ง โดยเฉพาะ ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลมีสัดส่วนของสตรีที่มีรายได้เกินร้อยละ 50 ตั้งแต่ปี 2531 แต่รายได้ของครัวเรือนที่มาจากสมาชิกที่เป็นสตรียังต่ำกว่ารายได้ที่มาจากผู้ชาย โดย สัดส่วนของรายได้ที่มาจากสตรีต่อรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนมีค่าต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของ รายได้ครัวเรือน แสดงว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนของสตรีมีค่าต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนของ ผู้ชายอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของรายได้จากสตรีต่อรายได้ทั้งหมดของ ครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 30 เป็นร้อยละ 38 และร้อยละ 40 ของรายได้ ครัวเรือนจากการสำรวจทั้งสามครั้งตามลำดับ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าสตรีเริ่มมีรายได้มากขึ้น และ โดยเฉพาะในส่วนของการรายได้เฉลี่ยของสตรีนั้นจะเห็นได้ว่ามีอัตราการเพิ่มขึ้นเร็วมาก

ในด้านการเปลี่ยนแปลงของประเภทหรือแหล่งที่มาของรายได้นั้น สรุปได้ว่า รายได้ของสมาชิกในครัวเรือนทั้งชายและหญิงมีการเปลี่ยนแปลงแหล่งที่มาจากที่เคยมี

รายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนจากกำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจทางด้านการเกษตร และธุรกิจอื่นมาเป็นค่าแรงและเงินเดือน โดยเฉพาะในส่วนของรายได้ที่มาจากสมาชิกของครัวเรือนที่เป็นสตรีนั้น ส่วนของค่าแรงและเงินเดือนเพิ่มขึ้นจากที่เคยมีเพียงร้อยละ 36.2 ในปี 2519 มาเป็นร้อยละ 65.0 ในปี 2541 และมีรายได้ที่เป็นกำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจการเกษตรและธุรกิจอื่นๆ ลดลงตามลำดับจากร้อยละ 46.7 ในปี 2519 เหลือร้อยละ 39.0 ในปี 2531 และร้อยละ 32.4 ในปี 2541

การศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนรายได้ที่มาจากสมาชิกในครัวเรือนทั้งหญิงและชายในช่วงปี 2519-2541 ตามสาขาเศรษฐกิจต่างๆ (เกษตรกรรม อุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม การบริการ การทำเหมืองแร่และเหมืองหิน การก่อสร้าง การไฟฟ้า ก๊าซ ประปา และสาธารณูปโภค การขนส่งและคมนาคม และกิจการอื่นๆ) สรุปได้ว่า แต่เดิมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสตรีส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ไม่ผ่านระบบตลาด เช่น งานบ้าน การหาของป่าเพื่ออุปโภค บริโภค ฯลฯ ต่อมาสตรีเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผ่านระบบตลาดมากขึ้น สัดส่วนรายได้ที่มาจากสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นสตรีมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมากในเกือบทุกสาขาเศรษฐกิจ ยกเว้นในภาคเกษตรกรรมและภาคการทำเหมืองแร่ที่มีแนวโน้มลดลงไม่มากนัก ส่วนสัดส่วนรายได้จากสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นชาย พบว่าลดลงในหลายสาขาเศรษฐกิจ ยกเว้นในภาคอุตสาหกรรมการผลิตและการก่อสร้างที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นบ้าง แสดงให้เห็นได้ว่า สมาชิกในครัวเรือนที่เป็นสตรีเริ่มมีบทบาทในการเป็นผู้หารายได้ในรูปเงินตราให้แก่ครัวเรือนมากขึ้น

ในช่วงปี 2519-2539 รายได้เฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นชายที่เคยสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นสตรีมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในปี 2539 สำหรับครัวเรือนที่อยู่ในกรุงเทพฯ ปริมณฑล และภาคใต้ พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นสตรีมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นชาย แสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มมีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ในรูปเงินตราทัดเทียมหรืออาจมากกว่าชาย โดยเฉพาะสตรีที่อาศัยในเขตเมืองใหญ่ หรือสตรีที่เข้ามาทำงานในเขตเมืองใหญ่และส่งเงินกลับไปยังภูมิลำเนา อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ในปี 2541 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่างหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นสตรีและหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นชายแตกต่างกันมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นสตรีได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจมากกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นชาย

ผลกระทบต่อสตรีจากวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540

โดยทั่วไปมีความเชื่อว่าในยามเศรษฐกิจหดตัวสตรีมักเป็นผู้ได้รับผลกระทบมากกว่ากลุ่มอื่น เนื่องจากเป็นผู้ด้อยโอกาสทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม และสตรีก็มักเป็นกลุ่มแรกที่ถูกให้ออกจากงานหรือออกจากโรงเรียนเมื่อเกิดวิกฤต

จากข้อมูลการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งประมวลผลโดยกองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า โดยปกติแนวโน้มการว่างงานระยะยาว (เกิน 30 วัน) ของแรงงานหญิงจะสูงกว่าแรงงานชาย แต่ในช่วงวิกฤตหลังปี 2540 ปรากฏว่าการว่างงานของแรงงานชายกลับรุนแรงกว่าของแรงงานหญิง ทั้งนี้ระหว่างปี 2535-2541 การจ้างงานโดยรวมได้เพิ่มสูงขึ้น กล่าวคือ อัตราการขยายตัวของการทำงานในกลุ่มแรงงานชายคิดเป็นร้อยละ 1.0 ในขณะที่ของแรงงานหญิงคิดเป็นร้อยละ 0.4 และอัตราการว่างงานในกลุ่มแรงงานหญิงสูงกว่ากลุ่มแรงงานชาย แต่ความแตกต่างก็มีแนวโน้มลดลง และแรงงานหญิงได้รับผลกระทบในรูปของรายได้ลดลงน้อยกว่าแรงงานชาย ซึ่งทำให้ความแตกต่างระหว่างรายได้ของแรงงานชายกับแรงงานหญิงลดลงด้วย นอกจากนี้ความแตกต่างระหว่างประสิทธิภาพการผลิตรายชั่วโมงระหว่างแรงงานชายและแรงงานหญิงก็มีแนวโน้มลดลงด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าวิกฤตเศรษฐกิจนี้ส่งผลกระทบต่อการทำงานและรายได้ที่แท้จริงในกลุ่มแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2541)

การศึกษาแบบมีส่วนร่วมในเรื่องผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจต่อชุมชนชนบท 10 หมู่บ้าน (มิ่งสรรพ์ และคณะ 2543) พบว่า กลุ่มผู้หญิงมีความเห็นว่า วิกฤตเศรษฐกิจทำให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัว มีการลักขโมยและเล่นการพนันมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีความห่วงใยในเรื่องโอกาสทางการศึกษาของบุตรในช่วงหลังวิกฤตอย่างมากด้วย ส่วนกลุ่มผู้ชายให้ความเห็นว่า ผลทางสังคมของวิกฤตเศรษฐกิจคือมีการลักขโมยและเล่นการพนันมากขึ้น

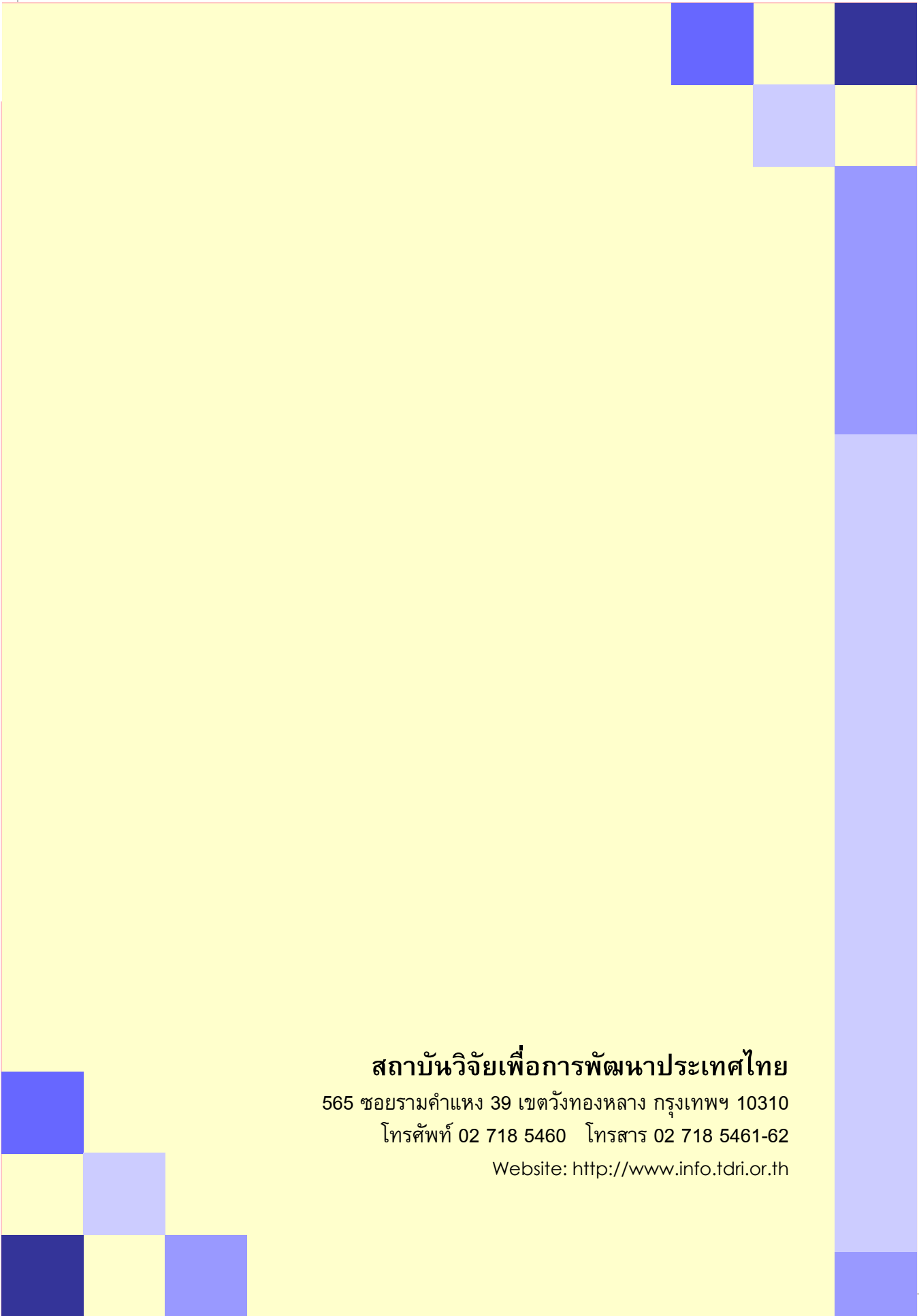
นอกจากนี้ ยังมีตัวชี้วัดอื่นที่สามารถสะท้อนถึงผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจต่อกลุ่มผู้หญิง คือ อัตราการตายของมารดาหลังคลอดบุตรเพิ่มขึ้น และสัดส่วนของการตกงานที่มียาหนี้ต่ำกว่า 2,500 กรัมมีแนวโน้มสูงขึ้นเช่นกัน (สุวิทย์ 2542)

สรุป

จากการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้อาจสรุปได้ว่า วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาได้ส่งผลให้สตรีไทยมีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในตลาดแรงงานซึ่งเป็นผลจากการที่ที่ดินเพื่อการเกษตรลดลงผลักดันให้แรงงานสตรีเป็นแรงงานหลักในภาคอุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม และการบริการมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างตลาดแรงงาน จึงนับว่าสตรีไทยมีบทบาทมากขึ้น แต่ยังไม่อาจสรุปได้ว่าสตรีมีโอกาสทางด้านการศึกษาและอาชีพเท่าเทียมกับชาย การที่สตรีจะมีบทบาทในการหารายได้มากขึ้นมิได้หมายความว่าสตรีมีโอกาสทางอาชีพที่ดีขึ้น สตรีอาจต้องเข้าไปประกอบกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนต่ำหรือผลตอบแทนมีความแปรปรวนสูงหรือเป็นกิจกรรมที่แรงงานชายไม่ต้องการทำก็ได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าจะวิจัยต่อไป นอกจากนี้ ประเด็นที่หัวหน้าครัวเรือนสตรีได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจค่อนข้างรุนแรงเมื่อเทียบกับหัวหน้าครัวเรือนชายก็เป็นเรื่องสำคัญที่ควรศึกษาอย่างละเอียด

บรรณานุกรม

- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. 2543. *ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจต่อชนบทไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2541. “ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจต่อระดับความเป็นอยู่ของคนไทย” ใน *เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย: จดหมายข่าวของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภายใต้ความช่วยเหลือจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (TA No. THA 29614) ปีที่ 2 เล่มที่ 4, ตุลาคม*.
- _____. 2542. “การศึกษาของไทยในยุคโลกไร้พรมแดน” ใน *เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย: จดหมายข่าวของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภายใต้ความช่วยเหลือจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (TA No. THA 29614) ปีที่ 3 เล่มที่ 2, เมษายน*.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. 2542. *การสาธารณสุขไทย พ.ศ. 2540-2541*. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

565 ซอยรามคำแหง 39 เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

โทรศัพท์ 02 718 5460 โทรสาร 02 718 5461-62

Website: <http://www.info.tdri.or.th>